

En het dorp zal duren ...

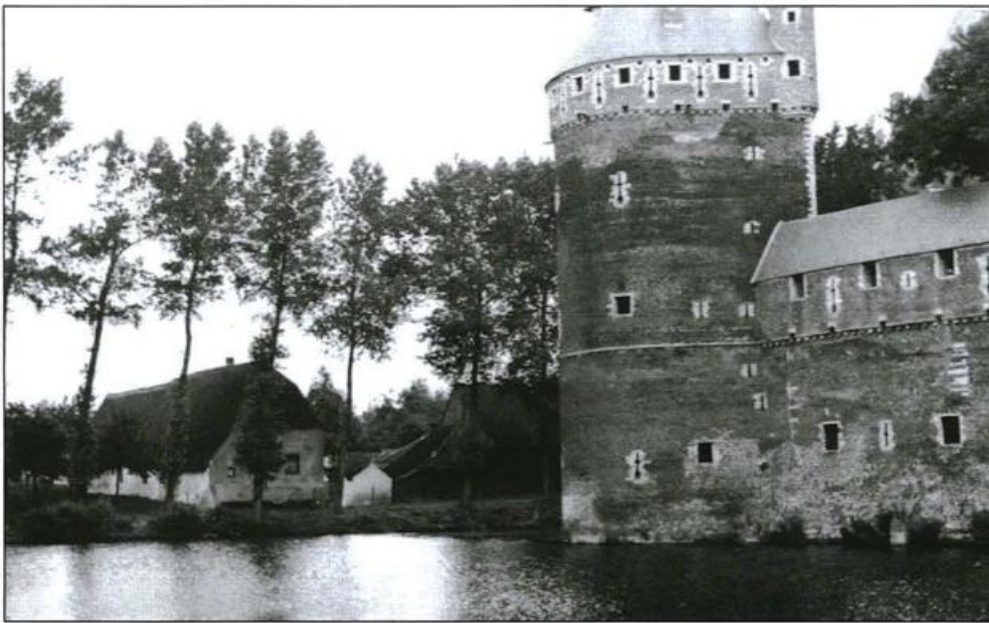

De verdwenen kasteelhoeve te Beersel

nr 4 - december 1999

trimestrieel tijdschrift van het heemkundig genootschap
"van witthem" beersel

En het dorp zal duren ...

De verdwenen kasteelhoeve te Beersel

nr 4 - december 1999

trimestrieel tijdschrift van het heemkundig genootschap
"van witthem" beersel

Inhoud

Inhoud	143
Ten geleide ... <i>M. Desmedt</i>	144
Het rekeningboek van Jan Vandervelden Deel 2 De Zwaan Brouwerij en Bierhandel Het dienstpersoneel <i>J. Brassine</i>	145
Causerie door Mark Adriaen n.a.v. de tentoonstelling van bedevaartvaantjes Cultureel Centrum De Meent - 10 september 1999. <i>M. Adriaen</i>	155
Kronieken: Alseberg al 800 jaar lang in de ban van een koningshuis. <i>H. Partous</i>	156
Colofon	166

Ten geleide...

Marc Desmedt
Voorzitter van het genootschap

We sluiten de eerste jaargang van ons trimestrieel tijdschrift af met het tweede deel van het rekeningenboek van Jan Vandervelden. Van Paul Vandervelden kregen we inmiddels het origineel in bewaring, we zullen het met de nodige zorg koesteren.

De tentoonstelling met als thema "bedevaartvaantjes uit zuidwest Vlaams-Brabant" in de Meent op 10 11 en 12 september was prachtig. De causerie door Mark Adriaen werd zeker gesmaakt en we meenden er goed aan te doen deze in dit nummer te publiceren.

Naast deze geslaagde activiteit hebben we ter gelegenheid van de kermissen van Beersel en Lot opnieuw een fototentoonstelling gehouden.

Heel wat trotse bezitters van oude foto's leenden ons bereidwillig de originele stukken voor het maken van een afdruk. Onze verzameling groeit inmiddels snel aan, vooral wat Beersel en Lot betreft. Van Xavier Van De Velde kregen we een merkwaardig mooie fotoreeks die hijzelf omstreeks 1958 realiseerde. Prachtige beelden van de Kasteelhoeve en van de Schaveyshoeve, spijtig genoeg verdwenen parels van onze gemeente. Ook dit werk zullen we met de nodige zorg bewaren.

Als toemaatje heeft Michel Vastiau de bedevaartvaantjes een tweede maal uit de verzamelmappen gehaald om deze in een zeer gesmaakte tentoonstelling voor te stellen aan de bezoekers van de jaarmarkt van Dworp. De oude pastorij vormde een passend decor, alhoewel er toch wel wat kunst en vliegwerk nodig was om de verkommerde muren af te dekken.

We wensen u veel leesgenot!

Het rekeningenboek van Jan Vandervelden (deel 2)

Jan Brassine

4. De Zwaan

Op 22 mei 1839 werd Jan Vandervelden de nieuwe eigenaar van "De Zwaan". Hij kocht de herberg met bijgebouwen van de heer Talemans voor de som van 4.761,90 fr., maar daarnaast diende nog de afbetaling van een rente van 76 gulden (of 138,10 fr.) op 10 oktober van hetzelfde jaar vereffend te worden. De globale aankoopssom beliep dus 4.900 fr.

Contant telde hij 1.761,90 fr. op de notaristafel neer. Bleef, benevens de rente, nog een schuld van 3.000 fr. Om die aan te zuiveren kreeg hij een termijn van negen jaar: duizend fr. om de drie jaar, volgend op het verlijden van de verkoopakte. De interest kwam op 4% en de notaris-kosten bedroegen 530 fr.

Deze nuchtere cijfers krijgen pas een bepaalde betekenis als we ze gaan vergelijken met bv het dagloon van een houthakker van toen, zijnde 1,27 fr., of met het jaarloon in 1839 van de best betaalde arbeidskracht in de papierfabriek van de Alsebergse burgemeester Winderickx, nl.: 340,20 fr.

(In één van de volgende hoofdstukken tonen we aan wat met dergelijke lonen kon worden aangevangen.)

Jan Vandervelden had geen negen jaar nodig om zijn goed in volle eigendom te bezitten.

Hij noteerde:

*"den 22 mei 1842 gegeven 1000 frans
blyft nog tebetalen twee duysend frans*

*den 23 mey 1843 gegeven duysend frans
blyft nog duysend frans*

*den 22 mey 1844 gegeven duysend frans
en daar mede is het voldaan"*

Alsbemberg den 22 mey 18⁵⁹
gekogt van de heer taesmans meyn huys
voor vierduysend ^{en 90 centime} 76^{fr} fran bovend de rent
daer op gegeven 176^{fr} ^{en 90 centime} ^{fr} blyft dryduysend fran
te betaelin in 9 jaren alle 3 jaren duysend fran
den interest is a l^{te} ten hondert

Die rent die er op was moet betalt worden
den 10 octoeber 76 guldens Courant
gegeven van Schryven aenden notaris
570 fran

den 22 mey 18⁶² gegeven 1000 frans
blyft nog te betalen twee duysend frans
den 27 mey 18⁶⁷ gegeven duysend fran
blyft nog duysend fran
den 22 mey 18⁶⁸ gegeven duysend frans
en daer mede is het voldaan

Zo eenvoudig was het!

De aankoop betekende een voor die tijd ernstige investering, maar die was wel de moeite waard voor wie over voldoende geldmiddelen beschikte.

In 1839 reeds kon 'De Zwaan' bogen op een aloude traditie die vooral te danken was aan zijn uitstekende ligging, tegelijk centraal en haast landelijk idyllisch.

Volgens geschreven bronnen zou de zaak uit de tweede helft van de zestiende eeuw dagtekenen.

Een plattegrond van de dorpskom van Alseberg opge maakt door landmeter P. J. Everaert in 1781 toont onder meer een gebouwencomplex onder de benaming "De Swaene". Niet helemaal in het midden: de herberg en het woonhuis met een wat hoger dak dan dat van de belendende aanhorigheden: schuur, stallen, ruimten voor het brouwen van bier en de opslagplaats. Naast de boogdeur van het hoofdgebouw, die heden ten dage nog te bewonderen is, links de twee vensters van de gelagzaal, en rechts, op een wat hoger niveau, de twee ramen van de woonkamer. Van daaruit hadden de klanten en bezoekers een enig mooi uitzicht op de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Maar wie uit het gotische kerkgebouw kwam, kreeg een even fijn, weids landschap te zien, met onderaan, aan de voet van de trappen een brede straat die leidde naar een brug over de heldere 'Maelbeeke' en ... naar de ingang van de oude herberg.

Ettelijke generaties Alsebergenaren hebben ooit "De Zwaan" bezocht om er hun dorst te lessen en om er bij een glas geuze of kriek te praten met elkaar of met de waard of waardin over nieuws van dichtbij of van ver... Want ook handelaars en reizigers kwamen er vaak uitrusten, maar vooral bedevaartgangers die in hun vreemde tongval of in een andere taal vertelden wat er in hun streek de laatste tijd was gebeurd....

En op kerkelijke feest- en kermisdagen was het een druk bezocht oord, waar flink werd gedronken en gesmuld, te oordelen naar de "Notities van de kermis van Alseberg: 75 pond vleesch is genog en 12 kiekeneen"!

Naar de getuigenis van de vorige eigenares, wijlen mevrouw A. Vandervelden - Meert, beschikte de herberg in de 19de eeuw over een eetzaal die gelegen was op de eerste verdieping met gezicht op de kerk. Een trap vertrekkend in de gelagzaal verleende er de toegang toe. Wie de verdieping heeft laten bijbouwen, kan wel de steller van HET REKENINGENBOEK zijn geweest, want een rekening, d.d. 2 februari 1845, vermeldt het laten zagen van bomen in planken.

De eenheidsprijs bedroeg 18 stuivers voor 100 voet. Het vervaardigen van 3.356 voet planken kostte 29 gulden en 14 stuivers. In meters en franken herleid betekende het dat de prijs voor zagen van 900 strekkende meter planken 54 fr. bedroeg. Vijf jaar later was er een uitgavenpost van 9 fr. voor het vervaardigen van 456 voet (of 136 meter) eiken "reube".

De mogelijkheid bestaat dat deze materialen hebben gediend voor de planken vloer van de nieuwe verdieping en het leggen van een nieuw dak. Het echtpaar Vandervelden - Hanssens was immers niet kinderloos gebleven en ook voor het dienstpersoneel was er slaapruimte nodig, zodat uitbreiding van de woning een noodzakelijkheid werd.

5. Brouwerij en bierhandel

Jan Vandervelden verwierf "De Zwaan" met een dubbel doel: de uitbreiding ervan en de mogelijkheid het brouwersambacht te kunnen uitoefenen.

Het is zo goed als zeker dat de aanwezigheid in het gebouw van brouwgereedschap in grote mate de aankoop heeft bepaald.

Een aantal voorname herbergen uit die periode waren tegelijkertijd "*kammen*" of brouwerijen; over het algemeen waren het kleine bedrijven. Maar zelfs indien er aan "De Zwaan" geen "*kamme*" was verbonden, dan kon die er nog altijd ingericht worden, rekening houdend met de omvang van het eigendom.

Een ander determinerend element bij de aankoop zal beslist de teruggang van de lokale houthandel zijn geweest. Op het eind van de jaren dertig moeten ingewijden zeer duidelijk hebben beseft dat de goede jaren in de branche weldra tot het verleden zouden behoren, daar niet eindeloos kon worden doorgedaan met het rooien van het Zoniënwood.

Naast bomen, mutsaards en eikenschors zou Jan Vandervelden nu ook bier gaan verhandelen. Bier dat in zijn eigen zaak werd gebrouwen. Een o.i. geldend bewijs daarvan is de verkoop van draf, zoals blijkt uit de volgende regels:

"--- den 24 janearus 1840
 de heer ferdinan demeurs gehad 18 vat
 draf a eene fran is 18 fran
 den 25 febrearus gehad 18 vaete draf 18 fran
 den 18 december gehad 17 vaete draf 17 fran
 voldaan den 27 janearus
 1841
 --- notiesen van de heer ferdinan de meurs 1841
 9 febrearus gehad 18 vat draf a 61 cens
 21 f 96 centim.
 --- rekening van de heer ferdinand de meurs
 1842
 12 meert gehad 16 vaete draf a 51 cens

 21 janearus 1843 gehad 18 vaete draf
 a een fran 18frans
 ---1843
 rekening ferdinand demeurs
 den 9 meert gehad 20 vaeten draf a 55 cens
 --- 1844 f. winderickx
 25 dieto (januari) gehad 24 vaeten a 40 c
 19 f. 20 centiemen."

Een korte ontleding van deze gegevens toont aan dat draf een afvalproduct was dat tijdens de koude maanden werd te koop gesteld. Bier brouwen was eertijds een winterse bezigheid en kon moeilijk in andere seizoenen, daar de afkoeling van de wort door de koude omringende lucht diende te gebeuren.

De afnemers, Ferdinand de Meurs uit Rode en Gillis Winderickx, burgemeester te Asemborg, waren toevallig de voornaamste papierfabrikanten uit de streek. De draf die ze aankochten zal gediend hebben als voer voor hun paarden, een voedsel dat niet zo goedkoop uitviel, wel goedkoper dan haver.

De hoeveelheden graanafval die de brouwer verkocht, kunnen, na aftrek van de draf die bestemd was voor eigen stal, een idee geven van de productie van zijn bedrijf.

Een betere benadering is het aantal tonnen bier die werden verhandeld. Voor 1845 bedroeg dat 87.

Een raming van 120 liter per ton geeft een minimum productie van 10.400 l., het verbruik in zijn eigen herberg niet meegerekend.

Het opstellen van een waarheidsgetrouwe prijslijst aan de hand van de ellenlange rekeningen houdt enkele risico's in. Biersoorten waren er niet zoveel, maar de benaming van de ene overlapte soms de andere. En wat bovendien de prijzen betreft, daar bieden de bedragen geen al te stevig houvast. We weten dat een vat het vierde deel van een ton was. Maar hadden alle tonnen dezelfde inhoud? En waren alle netto prijzen dezelfde? Kregen geestelijken geen betere voorwaarden dan gewone burgers? Het zijn vragen die zonder antwoord moeten blijven.

Die prijslijst nu:

een ton klein bier	3,5 fl. (= 6,36 fr.)
een vat bier	2,5 fl. (= 4,50 fr.)
een ton bier	10 fl. (= 18,18 fr.)
een ton meerts	10 fl. (= 18,18 fr.)
een ton faro	16 fl. (= 29 fr.)
een ton lambiek	20 fl. (=36,30 fr.)

Het is niet mogelijk de kwaliteit en het aroma van deze biersoorten te beschrijven, daar we niet beschikken over geschreven verslagen van smaakproeven. Wel kan gesteld worden dat faro een zoete smaak had en meer begeerd werd door de Walen, terwijl lambiek eerder zuur op de tong lag en "meerts", de naam van zeer jonge lambiek, een voor het oog geen al te heldere aanblik bood en nogal een fletse nasmaak liet.

De benamingen "lambiek" (1843) en "faro" (1845) zijn uit taalkundig opzicht als zeer jong te beschouwen.

Jan Vandervelden bezat geen uitgebreide cliënteel, wel uitstekende klanten. Aan de andere kant van de taalgrens had hij een aantal afnemers met de volgende namen:

"h peeres, ter kluysen"

"floranten bracin de monsenjaen"

(Florentin Brassinne de Mont-Saint-Jean),

"joseuvus petie" (Joseph Petit),

"joseuvus chabau" (Joseph Chabeau),

"jan louwie voussure" (Jean-Louis Voussure),

"brasins batis" (Brassinne Baptiste)

Onder deze personen, wier namen nu nog in de omgeving van Braine-l'Alleud voorkomen, waren er beslist caféhouders, te oordelen naar het volume van hun aankopen.

Dichter bij huis telde de brouwer vooral klanten onder de gegoede burgerij en de geestelijkheid. Vertrekkend van de kleinste verbruiker en gaande naar de dikste klant, citeren we:

*G. Winderickx, "borgemeester",
 "Mavrou" (Mevrouw) de Meurs, Ferdinand de Meurs,
 "Adolf de Meurs",
 "dotor tonger" (dokter Tonger(?)),
 "g.vanderguts" (G.Vandergucht), herbergier,
 "de derde heer" (de tweede onderpastoor), de jong
 gestorven onderpastoor J.B. Desmet (Halle 1814 -
 Alseberg 1850)
 "pastoor Jan van Hoylant"
 (Overijse 1775 - Alseberg 1861).*

Van 22 september 1843 tot 21 september van het volgende jaar bestelde deze laatste 19 halve ton bier (\pm 1.140 liter) voor de prijs van 76 fl. (= 138 fr.), waarvan het grootste deel gedurende de zomermaanden. We veronderstellen dat J. van Hoylant niet op zijn eentje de tonnen leegdrank, maar de inhoud deelde met zijn huisgenoten, vrienden en onderdanen.

Ongetwijfeld beschikte de heer pastoor over een degelijk jaarlijks inkomen, zoniet zou hij de post "bier" niet zo hoog hebben laten oplopen!

Gezicht op een gedeelte van de Alsebergse dorpskom voor WO II

Rechts: "In de Zwaan - Au Signe"
 Herberg en bierstekerij
 Wwe J. B. Vandervelden

Links: "Au Cornet - In den Hoorn"
 J. Algoet - Meerts
 Café - Restaurant.

Nu dient er wel vermeld dat onze voorvaderen vaak behoefte hadden aan een flinke dronk, doordat hun voeding erg gezouten was. Zout was het voornaamste conserveermiddel van vlees, vis, boter en zelfs van groenten.

Wie het zich kon permitteren en... dorstig was, gaf de voorkeur aan gezond bier boven bronwater, dat in onze streek veelvuldig aanwezig was, en, te oordelen naar zijn huidige kwaliteit, niet zo slecht van smaak kon geweest zijn.

6. Het dienstpersoneel

Voor ieder van zijn ondernemingen kon Jan Vandervelden beschikken over de nodige werkkrachten. Voor zijn houthandel was het aanbod overvloedig. Een loonsverhoging van een tiental centiemen per dag volstond om een voldoende aantal arbeiders aan te lokken. Het bareelhouder-schap berustte op een vertrouwensman die voor zijn dienst een jaarlijkse vergoeding ontving.

In de brouwerij en de bierhandel werd de baas bijgestaan door "bruecken", een inwonende knecht die 40 gulden (72,70 fr.) per jaar verdiende. Een tweede knecht, 'Neleke', die "peypen en cigade" rookte, moest het met 60 fr. doen. Elders in zijn geschriften maakt de brouwer-bierhandelaar gewag van "meynen werkman". Volgens het bevolkingsregister (1840) kan het ene Bedens Nicolas zijn geweest, een Brusselaar, 54 jaar oud.

Van haar kant kon Joanna Maria Hanssens, de waardin en "huysvrouw" best de hulp gebruiken van een meid. En de "mases", ze volgden de ene na de andere:

Marie (aangeworven op 6 juni 1837)

Marie Keyhaerd (27 september tot 27 oktober 1837)

de dochter van Tweper (12 november 1837)

Anne (5 mei 1838)

Tresen de Ha (3 december 1838 tot 12 juni 1845)

Catariene (8 juli 1845 tot 8 december 1846)

Marie (15 december 1846)

Bernadin (4 januari 1847)

Marie Degref (11 september 1847)

Marie Springald (18 april 1849)

Marie Goosens (29 april 1852)

Marie (5 november 1852)

Den 3 December 1838

is tressin de ka hier gekomen

Die Wint 15 guldens paar jaar

Den 15 junius 1839 gehad 3 franc en alf

Den 29 Juto gehad - - - 40 franc

Den 1 julius gehad - - - 15 Stuyvers
Voldaen

tot den 5 december 1839

'Zy wind nu 5 guldens paar jaar brabant

1840 den 28 junius gehad 10 franc

Den 25 augustus gehad 15 franc

Den 9 september gehad 31 franc 15 Stuyvers 1 ord

dat is te laamen voor 6 maende voldaan den 12 junius

Voldaen
tot den 5 december 1840

1845

Voldaen
tot den 5 december 1841

en ene guespenning 15 franc

en een paar schone 2 guldens

Voldaen

en ene veysschot 2 guldens

tot den 5 december 1842

voldaen tot 5 december - - 1845

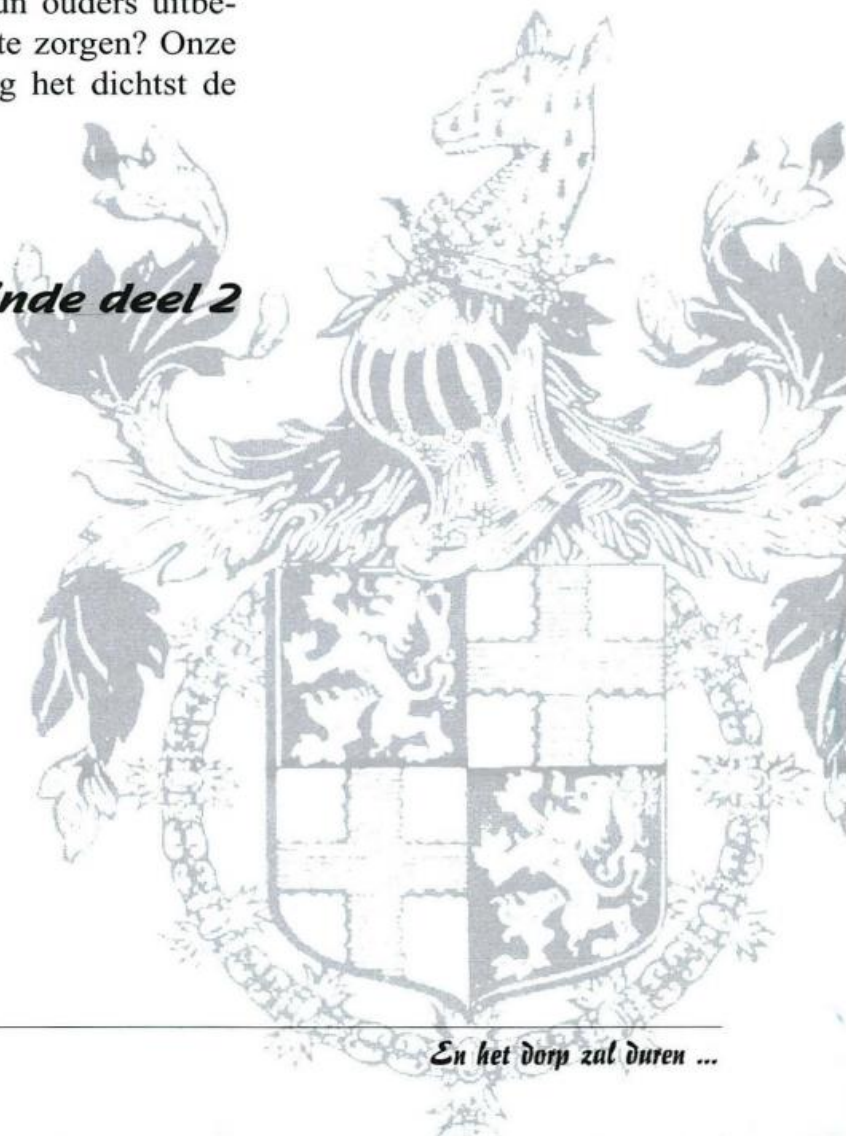
Voldaen
den 5 december 1844

Joanne de Knop (3 mei 1853)
Cateriene (15 januari 1855)
Cateriene (5 november 1856)
Marie Huybens (2 oktober 1858)
Nellen Kut (8 augustus 1860).

Al deze dames genoten naast kost en inwoning een jaarloon dat schommelde tussen 40 en 50 gulden (73 en 90 fr.), behalve de laatste die per maand werd betaald en vlug ontslag nam. In tegenstelling tot Tresen de Ha, die zes en een halfjaar in dienst bleef, verlieten de meeste na een paar jaar hun post. De meiden in 'De Zwaan' zullen er zelden op een luie stoel hebben gezeten, vooral als ze het werkritme werden opgelegd dat in verhouding stond met dat van de baas. Van twee dienstboden kennen we de identiteit: Leukvanzeel Anna Catharina, 26 jaar oud en afkomstig van Halle, en Goosens Joanna Maria, op 8 mei 1852, 20 jaar oud en komende van Oudenaken.

Over de intenties van de meiden kunnen alleen gissingen worden geuit. Lieten ze zich aanwerven om na verloop van tijd over een kleine bruidschat te beschikken? Zochten ze als jonge weduwe of als weesmeisje een dak boven het hoofd? Of werden ze door hun ouders uitbesteed om voor een aanvullend inkomen te zorgen? Onze mening is dat de laatste veronderstelling het dichtst de waarheid zal hebben benaderd.

Einde deel 2

Causerie door Mark Adriaen n.a.v. de tentoonstelling van bedevaartvaantjes

Cultureel Centrum De Meent 10 september 1999

Mark Adriaen

Dames en heren
Geachte genodigden
Beste vrienden heem- en volkskundigen

Vanavond heb ik de aangename opdracht hier in Alseberg een causerie te houden over de betekenis van bedevaartvaantjes binnen de volksdevotie.

Een aangename opdracht omwille van het onderwerp, én blij omdat ik op deze manier kan kennismaken met de rijke collectie van de heer Michel Vastiau van Beersel. Michel Vastiau is in onze middens een gekend en gewaardeerd vorser en publicist, gerenommeerd tot in West-Vlaanderen bij de Sint-Antoniusvrienden!

Uiteraard wens ik het heemkundig genootschap "van Witthem" te Beersel te feliciteren met het initiatief tot de prachtige thematische tentoonstelling. Bedevaartvaantjes zijn hét ideale thema binnen het jaar van de volkscultuur, dat we nu beleven.

Tevens proficiat met de prachtige catalogus "Bedevaartvaantjes uit Zuidwest Vlaams-Brabant", geschreven door Michel Vastiau en binnenkort uitgegeven door het heemkundig genootschap. Het zal zeker een plaats vinden in de bibliotheek van iedereen die met bedevaartvaantjes begaan is. Het wordt een deel van de vakliteratuur en blijft voor iedere geïnteresseerde toegankelijk. De auteur draagt zijn werk op een originele én persoonlijke manier op aan dé belangrijkste specialist én publicist van vaantjes, onze betreurde vriend Renaat Van der Linden. Ik sluit mij graag hierbij aan en draag op mijn beurt deze lezing op aan onze leermeester Renaat, die normaal gezien vandaag hier had moeten staan. Ik heb de vervangopdracht aanvaard uit erkentelijkheid en waardering van deze unieke en stilaan legendarische figuur die steeds klaarstond om iedere vorser te helpen. Ook dank aan zijn vrouw Nelly voor de steun die ze hem en ons gaf en blijft geven!

Het gelegenheidsvaantje voor de heilige Lambertus te Beersel, dat wij ons vandaag hier zullen kunnen aanschaffen, wordt een verzamelobject. Het is kundig en mét artistieke vrijheid ontworpen door de plaatselijke kunstenaar Maurice Nevens. Binnen 50 jaar zal het misschien voor 150 EURO geveild worden!

Bedevaartvaantjes zijn evenwel méér dan curiosa en collectoritems, meer dan een belegging, meer dan een kunstobject uit onze Vlaamse volkscultuur!

Er hangt immers een zweem aan van volksdevotie.

Zelf heb ik geen zo'n uitgebreide verzameling vaantjes. Mijn éérste vaantje kreeg ik destijds van mijn oom Robert Bafcop. Als toneelspeler kwam hij vaak optreden te Ekelsbeke, in Frans-Vlaanderen. Hij kreeg er jaarlijks van de vlaamsspekende pastoor een bedevaartvaantje na de zegening. Dit vaantje van de Heilige Folkwin plaatste hij thuis in een vaas naast het kruisbeeld op de schouw van hun woonkeuken.

Hij schonk het mij, maar eigenlijk moest hij wachten tot hij het nieuwe had. In feite werd een devotievaantje niet weggedaan.

Dit verhaal om u te illustreren dat we met vaantjes in de volksdevotie belanden. Godvruchtige mensen hechten een hogere waarde en kracht aan deze vaantjes.

Mijn tweede vaantje was van boer Tiesten te Mater, in Oost-Vlaanderen. Het was een ruitvormig vaantje met pluimen in de hoeken. Hij had er eentje in huis en eentje in de stallen om zijn beesten te beschermen. Dit laatste mocht zeker niet weg!

Vaantjes worden dus gebruikt als huiszegen én ter bescherming van mens en vee, have en goed, tegen alle mogelijke kwalen en onheilen, ziekten en tegenspoed.

Paardenzegeningen illustreren dit, onder meer nog te Vosselare bij Gent, waar jaarlijks tientallen paarden met de reliekhamer van Sint-Elooi gezegend worden. De ruiter ontvangt dan een vaantje en steekt dit in het kopstuk van zijn paard, en later in de paardenstal tot het vaantje vergaat. Vaak werd het op de binnenkant van een staldeur genageld. Dit zijn dus nog échte bedevaartvaantjes, met een stokje, voor gebruik. De meeste hedendaagse vaantjes zijn ook een belangrijk cultuurfenomeen, maar enkel nostalgisch gemaakt voor verzamelaars en als souvenir. Het is eerder uitzonderlijk dat aan deze gelegenheidsvaantjes een draagstokje bevestigd wordt.

Heemkundig zijn deze vlaggetjes een zeer belangrijk onderzoeksonderwerp. Drukkers, papierscheppers, tekenaars en graveurs uit de streek kunnen ermee bestudeerd worden.

U mag niet vergeten dat Brabant bakermat en centrum van het papiermakersambacht was. Toen Brussel in het begin van de 15e eeuw administratief centrum werd in het Bourgondische rijk, ontstond hier een grote consumptie van papieren informatiedragers. Er werden talrijke papiermolens opgericht in de streek, steeds aan de oever van rivieren, want ze werkten met de drijfkracht van stromend water. Zo werden er papiermolens aan de Zenne, maar ook aan de Molenbeek gebouwd, zoals te Huizingen en te Dworp. De Herisemmolen op de grens van de gemeenten Alsemberg en Dworp stond op cijnsgrond van de kerk van Alsemberg. Het bedrijf werd in de kerkrekeningen reeds vermeld in 1532, en is nu een beschermd monument en museum.

Papierdeterminatie bij oude papieren documenten zoals vaantjes, werd in het verleden nauwelijks uitgevoerd. Een wetenschappelijke studie hieromtrent is zeker wenselijk. De plaatselijke iconografie van gebouwen, landschappen, klederdrachten, plaatselijke gebruiken wordt op de vaantjes weergegeven en is voor heemkundigen een bijna onuitputbare bron. Voor de historische beschrijving van plaatselijke heiligdommen levert het bedevaartvaantje dikwijls het enige iconografisch document.

Bedevaartvaantjes zijn bij oorsprong een Vlaamse aangelegenheid. Het waren Brusselse handelaars die de vaantjes vanaf 1920 te Lourdes en vanaf 1938 in Hongarije introduceerden. De bloeiperiode van de Vlaamse vaantjes was in de 17e eeuw, tijdens de contrareformatie als reactie op de Geuzentijd. Het oudst gekend vaantje op dit ogenblik is van 1505. In de 16e eeuw werden veel mooie vaantjes gemaakt. Het waren kleine vlaggetjes, vaak getekend door Guillaume du Tiel uit Ieper. Elke periode en elke streek had zijn grote ontwerpers. Op schilderijen van Breugel, midden 16e eeuw, zien we personen die een dergelijk klein vaantje op hun hoed dragen. Ze zijn aan het feesten tijdens de kermis na afloop van hun bedevaart. Het uitbundig feesten na het bedevaarten hoorde er vaak bij en werd meestal getolereerd tot de periode van Keizer-Koster Jozef II. Zo was er te Poperinge een gezegde over de Sint-Jobdevotie te Vlamertinge: "Ze gaan met tweeën gaan dienen bij Sint-Job in Vlamertinge, en ze komen wete met drieën!"

Voor volkskundigen zijn de bedevaartsvaantjes eveneens een belangrijke bron tot studie. De voorstellingswijze is vaak zeer volks, vaak teruggrijpend naar oudere voorstellingswijzen.

Wat zien we op een vaantje? Meestal meerdere van de volgende elementen: het heiligdom met de heilige en attributen. De attributen van de heiligen verwijzen naar hun levensverhaal, vaak naar martelingen omwille van hun geloof.

We zien vaak enkele vereerders, bedevaarders, die soms stoetsgewijs afkomen.

Ik raad u aan bij de rondgang in de tentoonstelling eens goed te observeren hoe de bedevaarders in aanbidding voor hun heilige zijn: knielend of buigend, met hoed onder de arm, gevouwen handen of opgeheven armen, soms met paternoster. Soms zien we zieken, bijvoorbeeld kreupelen, die genezing komen afsmeaken. Verwijzing naar genezingen met ex-voto's en mirakels zijn niet uitzonderlijk. Vaak brengen de bedevaarders ook hun vestapel mee of offeren bijvoorbeeld een varkenskop. Vaak zien we nog een landschap van de gemeente, een wapenschild en een tekst. Hierin wordt aangespoord de plaatselijke heilige te komen dienen. Soms is er ook een jaartal vermeld, alsook de naam van de ontwerper en de tekenaar van het vaantje.

Er zijn diverse druktechnieken: houtblok, kopergravure, steendruk of lithografie vanaf 1825, zincogravure vanaf 1926, offset, zeefdruk en fotokopie. Er werd ook op linnen gedrukt, zoals de toeristische vaantjes. Dit was vooral in de jaren '50 en '60 van deze eeuw.

Ik stel voor dat we ons samen even verdiepen in de volksdevotie om het devotioneel gebruik van bedevaartsvaantjes te plaatsen in een breder kader.

Devotie voor beschermheiligen heeft vele uitingsvormen:

- Wonderen, genezingen
- De heiligenverering, het "dienen"
- Rondgang, ommegang, processie, begankenis
- Een bedevaart werd soms opgelegd als boete na de biecht, soms juridisch opgelegd door de rechtbank.

- Herinnering als bewijs van de bedevaart, bijv. vestelken, vaantje of ander souvenir was gebruikelijk. "Als de pelgrims terugkwamen van hun tocht, 't zij van ver, 't zij van nabij, brachten ze fier het papieren vaantje mee, sprekend bewijs van hun voltrokken bedevaart", wordt er beschreven.
- Litanie, gebed, krachtig gebed en bezweringsformules.
- Aanrakingsritueel: zieke raakt het heiligenbeeld aan. Vodjes, slabbetjes en wondverbanden worden bij een heiligdom gehangen.
- Offerande: in natura, varkenskop, opwegen (vlas, graan,...), ex-voto en geld. Ook hier was aanraking soms belangrijk: het muntstuk werd soms eerst in mond van de zieke gestoken voor het in het offerblok ging, of werd op een wrat gewreven voor men het geldstuk in een wijwatervat liet vallen.
- Op veel plaatsen was er een Sleutel van Sint-Hubertus, Wanneer een dier gebeten werd kon deze sleutel in de wonde gebrand worden ter voorkoming of genezing van hondsdolheid. Bij verdachte dieren kon de sleutel op het voorhoofd gebrand worden. Daarnaast waren bijkomende voorschriften: afzondering, toedienen van Hubertusbroodjes en voorgeschreven gebeden.
- Aan heel wat materiële voorwerpen worden genezende of beschermende krachten toegekend.

Deze voorwerpen krijgen kracht door zeer specifieke rituelen:

- ex-voto om genezing te bekomen of als dank voor herstel. Soms zien we op het vaantje een stand met verkoop van votieven
- een schapulier, een medaille, een kleine relikwie of een "Agnus Dei" gaven bescherming als een amulet
- uitzonderlijk ook devotieprentjes en vaantjes doordat ze in aanraking kwamen met een relikwie. Aan een devotieprentje werd soms een stukje stof genaaid dat in aanraking kwam met het gebeente van de heilige.
- broodjes: Sint-Antoniusbroodjes te Gent, Sint-Hubertusbroodjes tegen hondsdolheid
- takken, schors en blaadjes van een "fetischboom"
- palmtakje na zegening op Palmzondag
- gewijde zalven
- gewijd water: in kerken, heilige bronnen zoals bij Lourdesgrotten, maar ook de drinkhoorn van Sint-Remi te Beersel in Antwerpen. Het is zo dat de H. Remigius er schutspatroon was tegen kinkhoest en tegen de "Oude Man", dit is rachitis, de Engelse ziekte. Aan de voet van het heiligenbeeld in de kerk stond een groot wijwatervat met een kraantje erboven. In het wijwatervat lag een hoorn. De moeders die er kwamen beewegen, gingen driemaal rond de kerk, vulden de hoorn van Sint-Remi met gewijd water en gaven ermee te drinken aan hun kinderen. Ondertussen bad de moeder de litanie van de heilige. Voor 2,5 frank kon men zich laten inschrijven in het broederschap ter ere van Sint-Remi.

Vele van deze gebruiken zijn definitief verdwenen of zijn aan het verdwijnen. De postconciliaire ijver van heel wat pastoors hebben vaak met de beste bedoelingen deze vormen van volksdevotie afgeremd, soms tegengewerkt en afgeschaft. Het millenniumjaar 2000 wordt wellicht een breekpunt. De oude volkse devotiegebruiken worden niet meer aan de nieuwe generaties doorgegeven. Ze sterven definitief uit! Het inventariseren en publiceren van sporen van deze volksdevotie wordt dus een belangrijke opdracht voor het jong heemkundig genootschap "van Witthem".

Vroeger was het bestaan van een bedevaartsoord zeer belangrijk voor een gemeente, een parochie, een klooster, een abdij, ...

En dit was niet alleen op religieus gebied. Ook economisch was dit zeer belangrijk! Door de offergaven, aankoop van devotionalia, zoals de vaantjes, alsook verblijf, voeding en vermaak van de bedevaartgangers, konden heel wat mensen wel een graantje meepikken bij een bloeiend bedevaartsoord. De heiligen droegen op deze plaatsen bij tot de welvaartseconomie!

De bloei van een bedevaartsoord was afhankelijk van een aantal factoren, onder meer: aanwezigheid van de relieken van de heilige, wonderen, voorbeeldfunctie van voorname lieden die op bedevaart kwamen of schenkingen gaven, processies, aflaten en publiciteit.

Ter illustratie geef ik het voorbeeld van Onze Lieve Vrouw van Alseberg, De ster der Zee, een belangrijk bedevaartsoord sinds de 13e eeuw!

Eerst de Relieken

In de kerk worden drie haarlokken in een klein kadertje bewaard. Volgens een 13e eeuwse tekst zijn ze van Maria Magdalena, H. Catharina en Maria. Bovendien beschikt de kerk over een relikwie met de Gordel van Onze Lieve Vrouw. Het is een plat bruinachtig lint van ruwgeweven stof, belegd met zilveren versieringen van rond 1500.

Voorname bezoeken en schenkingen

Sofia, echtgenote van hertog Hendrik van Brabant en dochter van Elisabeth van Hongarije, schenkt in 1242 het houten O.-L.-Vrouwebeeld aan de kerk van Alseberg.

Hertog Jan III van Brabant komt rond 1354 meehelpen aan de bouw van de nieuwe kerk te Alseberg. Hij doet dit uit gelofte, als dank voor bevrijding uit handen van de Sarazenen.

Later kreeg Alseberg regelmatig bezoek en schenkingen door vorsten: Filips de Goede, Karel de Stoute, Maria van Bourgondië, Aartshertog Karel (de latere keizer), koning Filips II van Spanje, Keizer Maximiliaan I, enz.

In de kerk hangt nog een schilderij van een dergelijk vorstelijk bezoek in de 17e eeuw.

Mirakels

Wonderen waren heel belangrijk voor de bekendheid en aantrekkingskracht van een devotieplaats. In Alseberg werden wonderen net als elders in een mirakelboek zorgvuldig geregistreerd.

Op basis van deze mirakelen kreeg een heiligdom vaak een specialiteit, voor bepaalde ziekten bijvoorbeeld. O.-L.-V. wordt in principe voor alle mogelijke kwalen en toestanden aanroepen. Door miraculeuze genezing van een persoon met open beenbreuk aan de O.-L.-Vrouw van Lourdesgrot te Oostakker werd er aanvankelijk vooral gediend voor beenproblemen, een orthopedische specialiteit.

Twee voorbeelden te Alseberg: in 1504 krijgt een gestorven kindje dat reeds gekist was, het leven en gezondheid terug. Alseberg werd een heiligdom van de tweede kans. Net als te Poperinge kwamen doodgeboren kinderen er tot leven om de kans te krijgen gedoopt te worden. In 1525 ging een vrouw van Roosbeek op krukken naar Alseberg. Halverwege was ze plots genezen. Ze offerde haar krukken te Alseberg. In de kerk werden er heel wat votieven in allerlei materialen geofferd als dank voor wonderbare genezing. Daar zijn weinig sporen van overgebleven, tenzij enkele grote offerkaarsen die door parochies op bedevaart meegebracht werden. Voor het offergeld werd een heel grote offerblok gebouwd. Het is een attractie om er een muntstuk in te werpen.

Processies

Georganiseerde processies trekken veel volk en geld aan. Nu nog gaat de processie te Alseberg om de drie jaar uit. Er waren vroeger bedevaarten naar Alseberg van heinde en ver. In 1315 werd te Ieper de Gilde van O.-L.-Vrouw van Alseberg ingesteld. Eeuwen lang gingen jaarlijks een aantal leden te voet langs slechte wegen op bedevaar naar Alseberg om hun giften te offeren. Toen zij eens door onveilige oorlogstijden niet konden komen, stuurden de Ieperlingen in dichtvorm een verontschuldigungsbrief!

Aflaten

Een soort afkorting van de tijd in het vagevuur, trokken ook volk aan.

In 1413 vraagt Hendrik van Witthem, heer van Beersel, aan zijn neef bisschop Jan van Gaver een tussenkomst ten voordele van de kerk van Alseberg. De bisschop gaat erop in en stuurt een aflatenbrief. Hierin staat tevens vermeld dat de kerk van Alseberg, in zijn bisdom gelegen, rijk was aan veel schone relikwieën van heiligen, en dat er, naar hij vernomen had, menigvuldige mirakelen geschieden.

Publiciteit

Het belang van het bedevaartsoord werd bekend gemaakt door ondermeer talrijke devotieboekjes zoals "O.L. Vrouw van Alseberg" door V. Debast in 1934, maar ook affiches voor de jaarlijkse novene.

De vaantjes van de tentoonstelling zijn getuigen van volksdevotie. Ik geef enkele voorbeelden. We overlopen de gemeenten van het Pajottenland, waarvan hier een vaantje ligt, telkens met de heilige en wat sprokkelingen over devotie. We zullen zowel patroonheiligen als geneesheiligen tegenkomen. Er zijn patroonheiligen voor beroepen, omstandigheden en zelfs voor teelten, zoals de hoppelteelt.

Er bestaan honderden geneesheiligen elk met hun specialiteit bij bepaalde ziektes. Bij de kerstening van onze streken namen de plaatselijke heiligen in veel gevallen de genezende eigenschappen en zelfs de voorstellingswijze en rituelen van de heidense goden over.

De link tussen de heilige en de kwaal werd gemaakt op basis van het heiligenverhaal (hagiografie), de naam van de heilige of zelfs de naam van de gemeente waar deze vereerd wordt.

Er zijn een aantal Vlaamse heiligen, die in de streek gewoond hebben.

Onze-Lieve-Vrouw en het Heilig Kruis zijn sterk vertegenwoordigd in de streek.

Ik overloop de catalogus:

ALSEMBERG

O.-L.-V. ster der zee

"Dit vaantje is aengeraekt aen 't miraculeus beelt van O.-L.-V. van Alseberg" lezen we op meerdere vaantjes, verwijzend naar het aanrakingsritueel.

ASSE

Miraculeus Kruis of Heilig Kruis
Hoppeheiligen als patroonheiligen:
Petrus van ASSE
Sint-Jan de Doper
Sint-Arnoldus (brouwers)
Sint-Rochus

Ook op andere recente vaantjes staan verwijzingen naar de hoppelteelt in de streek. Deze teelt is ondertussen ook folklore aan het worden. Enkele jaren geleden vond ik het houten gildestandaard van de Vereenigde Hoppe boeren van Wambeek anno 1904 op een rommelmarkt!

ASSE-KROKEGEM

O.-L.-V. van Fatima

BEERSEL

Lambertus

Op het vaantje staat: H. Lambertus geviert inde parochiale kercke van Beersel. Besonderen patroon voor alle soorten van siecktens der beesten Bidt voor ons" Er werd gediend door kreupelen (lam-bertus) en tegen de "Oude Man".

- BEKKERZEEL** Cornelius
 Bezonderen Patroon tegen de Stuypen der Kinderen,
 Gichtigheden en Vallende Ziekte.
- BELLINGEN** Drogo
- ELINGEN** Benedictus
- ESSENE** Antonius-Abt met zijn varkentje
 We zien een verwijzing naar de hoppeteelt en de kermisviering.
- GALMAARDEN** H. Kruis en Sint-Paulus
- GOOIK** H. Kruis
- GROOT- BIJGAARDEN** (Wivina)
- HALLE** O.-L.-V. van Halle
 Wassen ex-voto's worden nog steeds geofferd aan O.-L.-Vrouw van Halle.
 Het is één van de weinige plaatsen waar dit nog in gebruik is in
 Vlaanderen. De votieven hangen aan drie kaarsenkronen, te zien bij de
 rondgang achter het hoofdaltaar. Ze worden met plaasteren gietvormen
 gegoten door de uitbaatster van het devotiewinkeltje bij de basiliek.
- HEKELGEM** O.-L.-V. van de Kluis
- HUIZINGEN** Leonardus
 We zien ex-voto's: boeien van vrijgelaten gevangenen en krukken van
 kreupelen. Vroeger werden te Huizingen veel ijzeren ex-voto's geofferd in
 de vorm van menselijke figuren en dieren. Er zijn ook enkele neogotieke
 vaantjes uit het begin van deze eeuw.
- KESTER** H. Drievuldigheid
- KOBEGEM** Madonna della Strada
- LEMBEEK** Veronus, een plaatselijke heilige.
 Vroeger namen de bedevaarders aarde mee van het graf van deze heilige.
 Er werden te Lembeek heel wat mirakels genoteerd.
- RUISBROEK** Jan van Ruisbroek
- SINT-KATHERINA-LOMBEEK**
 Katharina, verwijzend naar de gemeentenaam

SINT-KWINTENS-LENNIK Quintinus,
 (eveneens verwijzend naar de gemeentenaam).
 Let op zijn attributen als gemartelde heilige:
 er zijn spijkers door zijn vingers geslagen.
 Er wordt in natura geofferd: zakken en kousen vol met graan alsook
 dierenoffers.

SINT-PIETERS-LEEUEW Heilig Kruis
 (Volgens een aanwezige wordt Cornelius er ook vereerd.)

SINT-ULRIKS-KAPELLE Hubertus,
 Bezonderen patroon tegen de razerny
 Op het vaantje staat een gebed gedrukt.

TERNAT O.-L.-V. van Vrede
 Ook Gertrudis werd er vereerd.

TOLLEMBEEK Leonardus
 Verlos van ketenen hen die gevangen liggen, staat te lezen.
 Vrijgekomen gevangenen kwamen hem danken en dienen.
 Ook hier schonken ze hem hun overbodig geworden boeien.

WAMBEEK Remigus

ZELLIK Blasius en Quirinus, Patronen tegen alle zweren,
 zeeren en gezwellen
 Marcoen (Marculphus), besonderen Patroon tegen quade
 geswillen ende aposteumen
 Er werd gediend tegen het Sint-Marcoenzeer,
 ook het koningszeer genoemd.

Deze streekeigen vaantjes worden mooi afgebeeld en besproken in de catalogus. Zeker een aanrader om aan te schaffen!

Ik nodig jullie uit straks sporen van deze volksdevotie te gaan ontdekken op de tentoongestelde vaantjes. U zult versteld staan dat deze vlaggetjes stuk voor stuk een eigen verhaal hebben. Het was mijn betrachting met mijn inleiding tot de tentoonstelling deze verborgen verhalen met betrekking tot de traditionele volkscultuur en volksdevotie onder uw aandacht te brengen zodat we het verhaal van deze vaantjes beter zien en begrijpen.

Vaantjesspecialist Michel Vastiau heeft hier een mooie selectie uit zijn rijke verzameling voor ons tentoongesteld. Het geeft een vrij volledig beeld van de bedevaartvaantjes in Zuidwest Vlaams-Brabant, eertijds een van de belangrijkste centra van dit aspect van de Vlaamse volkscultuur.

Ik wens u veel kijkgenot en dank u allen voor uw interesse en uw aandacht.

Kronieken

Hugo Partous
Schepen van Cultuur

Zijn het de geschriften niet dan is het toch wel de overlevering die een of ander feit geschiedkundig maakt. Zonder enige pretentie willen we in een reeks 'Kronieken' de geschiedenis, of wat er moet voor doorgaan, wat opfrisen.

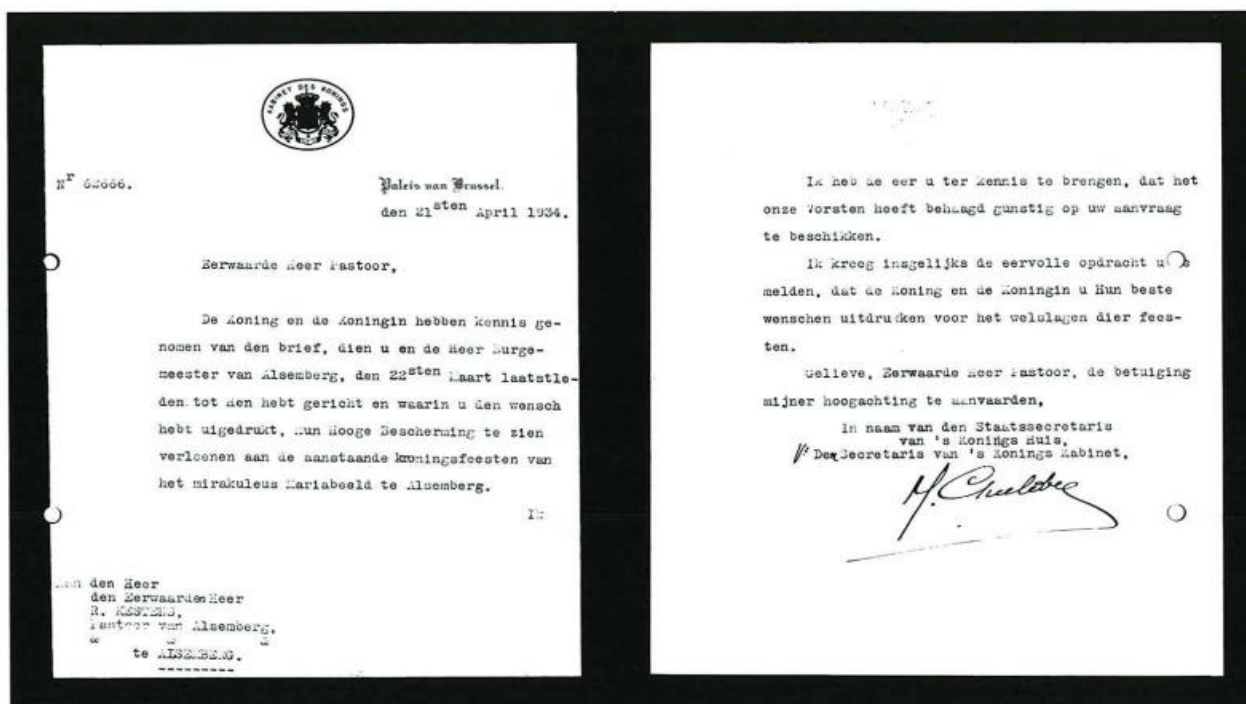
Alseberg al 800 jaar lang in de ban van een koningshuis.

Het vorstenhuis staat dezer dagen erg in de belangstelling. Alseberg heeft sedert het ontstaan altijd al met vorsten te doen gehad.

Het beeld van Onze-Lieve-Vrouw zou volgens de legende vervaardigd zijn uit haagbeuk van Hongarije en het is de overlevering die ons leert dat het ooit eigendom was van de Heilige Elisabeth van Hongarije. Haar dochter Sofia trad in het huwelijk met hertog Hendrik II van Brabant. Zo zou het beeld in onze streek terecht gekomen zijn.

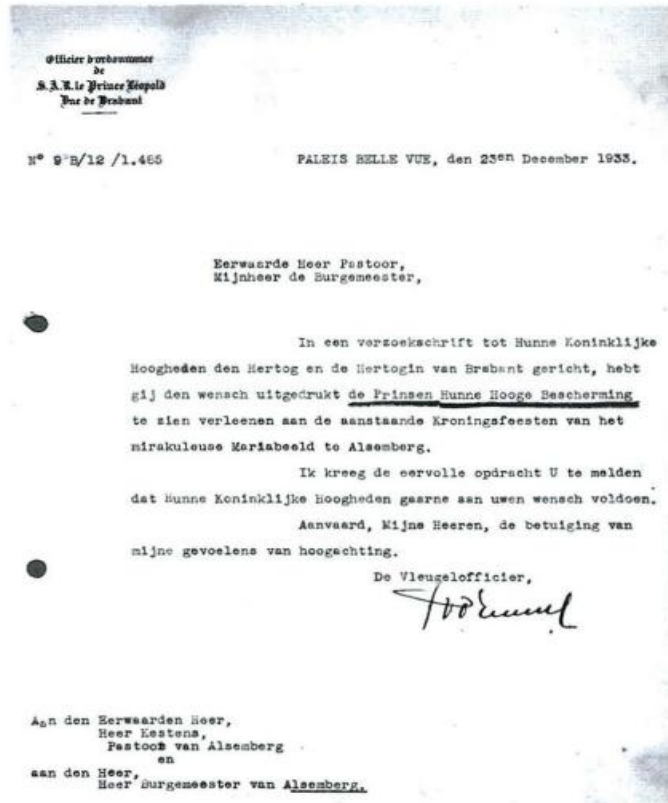
Het ontstaan van de kerk had volgens de overlevering ook al met deze vorstin te maken. De heilige Elisabeth van Hongarije zou zich, op Gods bevel, zelf met de bouw van een kerk ter ere van Onze-Lieve-Vrouw bemoeid hebben.

167

Zij vroeg hiervoor raad aan hertogin Maria van Brabant die Alseberg aanduidde op advies van een engel. De pas gerestaureerde schilderijen van Sallaerts die in de kerk aanwezig zijn, illustreren dit verhaal.

Elisabeth moet wel iets over Brabant geweten hebben. Een andere hertogin van Brabant, Imagina, werd de eerste abdis van het klooster in Eisenach. Van haar vierde jaar af verbleef Elisabeth in het kasteel Wartburg, bij Eisenach en de grens tussen Kerk en Staat was toen nauwelijks te onderscheiden. Een hertogelijke hoogheid die abdis werd, was zeker geen uitzondering.

In 1236 schonk Hendrik II van Brabant een groot hof aan de kerk. Het heet nu nog 'Het Hof van Hongarije'.

Wellicht een spraakverwarring. Het land Hongarije zou hier niets mee te maken hebben...

Er zullen in Alseberg nog meer hoogheden langs komen. Een volgende kroniek verhaalt zelfs over verloren gelopen hoogwaardigheidsbekleders. Gelukkig is Onze-Lieve-Vrouw van Alseberg er al bijna 800 jaar om iedereen op het rechte pad te houden.

Koning Leopold III, grootvader van Prins Filip, toen nog Hertog van Brabant en zijn vrouw Astrid kondigden hun aanwezigheid aan op de kroningsfeesten en schonken, samen met koningin Elisabeth (van België) juwelen uit hun familieschat om ze te verwerken in de 'kroningskroon'. Het is ook geweten dat koningin Fabiola en onze huidige koningin Paola meermaals incognito op bezoek kwamen bij hun hemelse collega.

Als Filip en Mathilde in dezelfde voetsporen lopen, moeten ze ooit in Alseberg hun opwachting maken.

Nu de hemel een multi-cultureel tintje kreeg, verzeilde het bruidsboekje in Halle bij de zwarte madonna.

Niet wanhopen echter...

Ook al kan het prinsenaar na een bezoek aan Onze-Lieve-Vrouw van Alseberg niet meer op de koffie gaan bij de 'Franse Nonnen', ooit komt het hier nog wel aankloppen. Een huwelijksbootje vaart immers best onder de hoede van de 'Ster der Zee'.

Colofon

En het dorp zal duren ...

Is het trimestrieel tijdschrift van het Heemkundig genootschap "van Witthem" - Beersel

december 1999 - nummer 4 - jaargang 1

voorzitter: Marc Desmedt
Dwersbos 109 - 1650 Beersel
02/377.27.94

ondervoorzitter: Edgar Winderickx
Brouwerijstraat 18 - 1653 Dworp
02/380.30.14

secretaris: Lucia Craemers
Waterpoelstraat 24 - 1652 Alseberg
02/380.27.76

penningmeester: Piet Van Capellen
Boomgaardstraat 12 - 1653 Dworp
02/380.35.48

inlichtingen kunt u steeds bekomen in het gemeentehuis van Beersel,
dienst cultuur: Frans Samyn
Alsebergsteenweg 1046
1652 Alseberg 02/382.08.29

kostprijs 125 BEF - abonnement: zie lidmaatschapsgeld

De jaarlijkse lidgeld bedraagt 500 Bef te storten op rekeningnummer
001-3114341-38 van het heemkundig genootschap "van Witthem"
Beersel, met vermelding van uw naam en voornaam + lidgeld 2000
Na storting ontvangt u een lidmaatschapskaart en alle publicaties in
desbetreffend jaar

Werkten mee aan dit nummer: Marc Desmedt - Jan Brassine -
Mark Adrian - Hugo Partous

Verantwoordelijke uitgever : zie voorzitter

Layout: Marc Desmedt

Eindvormgeving en druk: Idea Communication - Lot

**Op zondag 9 april 2000 bezoeken wij met het heemkundig genoot-
schap "van Witthem" het 'Hôpital Notre-Dame à la Rose' in Lessen
(Lessines).**

**Op zaterdag 17 juni 2000 wandelen we langs de 'Molens van Beersel'.
Telkens vertrek om 14 uur.**

*Heemkundig
Genootschap
"van Witthem"*